

Александар Бошковић

Институт друштвених наука, Београд
a.boskovic@gu.ac.za

Клифорд Герц: једна каријера

Текст представља основне идеје недавно преминулог америчког антрополога Клифорда Герца, смештајући их у контекст његове богате и занимљиве каријере, утицаја под којима је био, као и неких реакција на његове ставове. Посебна пажња је посвећена појму културе, као кључном појму америчке антропологије двадесетог века.

Кључне речи: Клифорд Герц, интерпретативна антропологија, етнографија, култура - антрополошки приступи.

Основни биографски подаци

Клифорд Герц, свакако најутицајнији светски антрополог у последњих пола века, умро је у понедељак, 30. октобра 2006. у Филадельфији (САД), услед компликација након операције срца. Његова каријера, утицаји под којима је био, као и утицај који је извршио на генерације антрополога, обележили су последње деценије двадесетог века.

Рођен у Сан Франциску (САД) 23. августа 1926, Герц је током Другог светског рата служио у америчкој морнарици као техничар (1943-1945), а после рата је искористио стипендију америчке владе (фамозни „GI Bill“),¹ па је 1950. дипломирао филозофију на Антиох колеџу у Охају. После једног разговора са Маргарет Мид, заједно са својом тадашњом супругом Хилдред, уписује постдипломске студије на Харварду. У оквиру Одељења за друштвене односе (Department of Social Relations) почиње да ради докторат из антропологије, а ментор му је била Кора Ди Боа. На Харварду је слушао предавања (и био под утицајем) бриљантних стручњака, какви су били Клајд

¹ Ради се о законском пропису који је омогућио да сви амерички учесници рата могу да студирају бесплатно, или са врло повољним кредитима за које је гарантовала држава.

Клакхон, Талкот Парсонс и Гордон Олпорт. На терену је радио у месту Паре,² на централној Јави (Индонезија), а докторат из антропологије религије одбранио је у пролеће 1956. У деценијама које су уследиле, Герц је истраживао и на терену на Балију (Индонезија), као и у месту Сафру (Мароко), а рад на терену је за њега увек представљао нешто што му је „створило“ и „хранило душу“.³

После одбрањеног доктората, Герц је радио као асистент на Масачусетском институту за технологију и на Универзитету у Стенфорду, годину дана је предавао на Калифорнијском универзитету у Берклију (1958-1960), затим на Универзитету у Чикагу (1960-1970), а онда прелази на Институт за напредне студије у Принстону (иначе, институцију на коју су и пре њега долазили врхунски светски научници из различитих области, почевши од Алберта Ајнштајна), где остаје све до пензионисања, 2002. На овом Институту је 1973. био један од оснивача Школе за друштвене науке. Списак награда, почасних и гостујућих функција које је имао далеко превазилази, по свом обиму, оквире једног кратког прегледа, али свакако треба поменути да је био гостујући професор Универзитета у Оксфорду (1978/79), гостујући предавач Универзитета у Принстону (1975-2000), члан Америчке академије наука и уметности, Америчке академије за науке, као и дописни члан Британске академије.

Од религије до интерпретативне антропологије

Већ је Герцова прва књига, *Религија Јаве*⁴, указала на изванредан потенцијал, као и на изузетан књижевни стил. Овај стил ће касније толико нервирати неке од Герцових критичара, да су га оптуживали како своје аргументе намерно представља на начин да се људима допадне (или да их збуне и заслепе), без обзира на њихову суштину. *Религија Јаве* је, у ствари, прерађен и битно скраћен Герцов докторат, са нешто измењеним првим и закључним поглављима.

У овој бриљантној монографији Герц даје приказ три различите друштвене групације са централне Јаве (*abangan*, *santri* и *prijaji*), као и начина на који представници ова три различита (а ипак испреpletана и међузависна) слоја друштва посматрају и креирају свет око себе. У врло општим цртама, *abangan* су традиционални земљорадници, који комбинују ислам са неким народним (Герц их назива анимистичким) обредима и ритуалима. С друге

² У стручној литератури познато и под псеудонимом Мођокуто.

³ Clifford Geertz, *Available Light: Anthropological Reflections on Philosophical Topics*, Princeton 2000, 19.

⁴ Clifford Geertz, *The Religion of Java*, Chicago 1960. Моје колеге које су специјалисти за Индонезију, попут Фелише Хјуз-Фрилленд са Велшког универзитета у Лампетеру (Велика Британија) и Улафа Смедала са Универзитета у Бергену (Норвешка), рекле су ми септембра 2004. да ову књигу и даље сматрају врло добром и релевантном, те да је користе као обавезну лектуру у својим предавањима.

стране, *santri* су представници различитих трговачких кланова и они негују индонежански ислам у врло чистом облику. Коначно, трећи стратус друштва, *prijaji*, јесу представници наследне аристократије (или онога што је од ње остало након холандске колонијалне владавине), и они у својим ритуалима инсистирају на аспектима хиндуистичког наслеђа Јаве и Индонезије.

Наравно, постоји читав низ међусобних веза и антагонизама између ових структура становништва (који се огледају како у идеолошким разликама, тако и у конкретним стварима које припадници одређених групација/слојева замерају једни другима), али је битно напоменути то да се не ради о некаквим „идеалним типовима“, већ о изразима које користе сами Јаванци. Такође, динамика сложених односа између ових група доприноси и повећаној динамици развоја унутар самог друштва, као и комплексним релацијама које се тичу социо-економског развоја, како на микро нивоу (у градићу где је Герц боравио више од годину дана, од маја 1954. до септембра 1955.), тако и на плану будућег развоја читавог индонежанског друштва. Ово је био посебно занимљив период и зато што су индонежански интелектуалци видели у антрополозима људе који ће „спољном свету“ објаснити какви су заиста индонежанско друштво и култура, након векова колонијалне владавине.

Развој друштава (такозваних „нових држава“), као и развој различитих делова антропологије као науке, представљао је главни фокус Герцових истраживања за време деценије коју је провео на Универзитету у Чикагу. У Чикаго Герц стиже као део једног занимљивог експеримента – Комитета за проучавање нових нација. Одељење за антропологију је тих година у Чикагу било стециште неколико бриљантних млађих стручњака – осим Герца, ту су били и Дејвид Шнајдер и Маршал Салинс – и као такво је представљало изузетно плодно тло за испробавање нових идеја и тестирање теорија. Једна од њих је било и установљавање такозване „симболичке антропологије“ – подврсте дисциплине којом ни Герц ни његове колеге нису били задовољни. Међутим, још мање су били задовољни овим појмом.⁵ Последица свих ових дебата биле су књиге, као и низ текстова објављиваних током шездесетих година. Ови текстови су га постепено обележили као „оснивача“ или родоначелника правца који је касније постао познат под називом *интерпретативна антропологија*.

Тумачење култура

Књига *Тумачење култура* објављена је 1973.⁶ и одмах је изазвала праву буру у стручној јавности. Наравно, сви текстови осим Увода већ су били објављени, али је, на пример, текст о борби петлова на Балију објављен

⁵ О томе је Герц нпр. писао у једном од својих аутобиографских текстова; в. *Disciplines, Raritan* 14 (3), Winter 1995.

⁶ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York 1973.

само мало раније,⁷ па још нису биле широко познате све импликације приступа за који се Герц залагао.

Герц је пошао од претпоставке немачког социолога Макса Вебера (1864-1920) да људска бића живе унутар мрежа значења које су она сама изаткала и које потом настављају да ткају. Карактеристика људских бића јесте да покушавају да схвате свет око себе и придају значења за себе и по себи.

„Концепт културе за који се залажем (...) је у суштини семиотички. Верујући, са Максом Вебером, да је човек животиња ухваћена у мреже значења које је сама исткала, сматрам да култура представља те мреже, а да према томе њена анализа није експериментална наука у потрази за законом, већ интерпретативна [наука] у потрази за значењем. Објашњење је оно што ме занима, разумевање друштвених израза који на површини изгледају енигматични.“⁸

У антропологији се ове мреже значења колективно називају *култура*, а њихово појединачно значење је ствар *симбола*. Према томе, антропологија је, између осталог, упоредно проучавање култура, анализа протока симбола. Наравно, културом се баве и друге научне дисциплине (као што су социологија, фолклор, итд.), али оно што антрополози раде, и што их одваја од свих ових других области истраживања, повезано је, пре свега, са *етнографијом*.

За Герца је етнографија специфичан начин „записивања“ одређене културе, које се спроводи кроз посебну врсту „густог“ [енглески: *thick*] писања. Зато је антрополошка анализа, пре свега, покушај „густог“ или „деталног описивања“ [енглески: *thick description*]. Иначе, овај термин је Герц позајмио од енглеског филозофа Гилберта Рајла,⁹ који је покушавао да објасни разлику између „танког описивања“ [енгл. *thin description*], које се бави само појавним стварима, с једне стране, и описивања суштине, односно сржи онога што се догађа (кроз „густ опис“), с друге стране. Култура представља акумулирани тоталитет система симбола (као што су, између осталих, религија, идеологија, здрав разум, економија, спорт),¹⁰ на основу којих људи разумеју себе саме и свет у коме се налазе. Такође, на основу ових система симбола, они себе представљају себи самима и другима.

⁷ Deep Play, *Notes on the Balinese Cockfight*. Објављено у часопису Daedalus, 1971. Такође и у: Clifford Geertz (прир.), *Myth, Symbol and Culture*, New York 1972, 1-37.

⁸ *The Interpretation of Cultures*, 5.

⁹ Термин је Рајл употребио на предавању одржаном у Канади: Gilbert Ryle, *The Thinking of Thoughts: What is 'Le Penseur' Doing?*, University Lectures, 18, University of Saskatchewan, Saskatoon, 1968, http://lucy.ukc.ac.uk/CSACSA/Vol14/Papers/ryle_1.html. Прештампано као 37. поглавље у: Gilbert Ryle, *Collected Papers*, Oxford 1971.

¹⁰ Мада је о религији, идеологији и здравом разуму написао посебне текстове, јасно је да се појам „симболичког система“ може проширити и на друга подручја људског деловања.

Импликације оваквог теоријског приступа веома су значајне, јер како каже Герц:

„Посматрати симболичке димензије друштвене акције – уметност, религију, идеологију, науку, право, морал, здрав разум – не значи окретати главу од егзистенцијалних дилема живота за некакво емпиријско подручје де-емоционализованих облика; то значи заронити усред њих. Суштинска вокација интерпретативне антропологије није да нам пружи одговоре на наше најдубље недоумице, већ да нам учини доступним одговоре које су дали други (...) и да их тиме укључи у доступан запис онога што је човек већ рекао“.¹¹

Реакције и интерпретације

Књига *Тумачење култура* представља једну од прекретница у антропологији двадесетог века. Међутим, занимљиво је то да је првобитно признање добила не од антрополога него од социолога: добила је награду као књига године 1974. Америчког друштва за социологију. У методолошком смислу, књига је остала врло фокусирана на америчку културну антропологију и дебате које су се водиле унутар ње (још од Боаса и Кребера), али су и стручњаци изван ове традиције морали да се на неки начин одреде према њој. У деценијама које су следиле, Герц је слављен и оспораван, његова књига је постала део обавезне литературе за студенте готово свуда где се предавала антропологија, али је од неких колегиница и колега оптуживан за „постмодернизам“,¹² „спектакуларизацију антропологије“,¹³ као и за пропусте у методологији, односно – због недовољно пажње посвећене „моћи“,¹⁴ или због стављања превише акцента на „културу“.¹⁵ Такође је постао (посебно за оне који не воле да читају „класичне“ антропологе) родоначелник „књижевног“ заокрета у савременој антропологији.

Понекад се чини и да је његовим критичарима сметало то што, у ствари, Герцов опус представља комбинацију различитих теоријских утицаја: херменеутичких (Рикерт, Дилтај, Рикер, Шуц), семантичких (Хусерл, Витгенштајн) и симболичких. Наравно, оваква комбинација је понекад заслужна и за извесну некохерентност и интерну недоследност, о чему је, на

¹¹ *The Interpretation of Cultures*, 30.

¹² Ernest Gellner, *Postmodernism, Reason and Religion*, London, 1992; Regna Darnell, *Deux ou trois choses que je sais du postmodernisme. Le "moment experimental" dans l'anthropologie nord-américaine*, Gradhiva 17, 1995, 3-15.

¹³ Jonathan Friedman, *Beyond Otherness or: The Spectacularization of Anthropology*, Telos 71, 1987, 161-171.

¹⁴ Talal Asad, *Anthropological Conceptions of Religion: Reflections on Geertz*, Man (N.S.) 18, 1983, 237-259.

¹⁵ Adam Kuper, *Culture: The Anthropologists' Account*, Cambridge (MA), 1999.

пример, у више наврата писао Герцов бивши студент, Пол Рабиноу. Занимљив је и његов коментар „откривања“ Герца у историји и другим наукама с почетка осамдесетих:

„Постоји необично кашњење у кретању концепата преко дисциплинарних граница. Тренутак када историјска наука открива антропологију у [нерепрезентативном] лику Клифорда Герца је исти онај тренутак када Герца преиспитују у антропологији. Тако да сада и антрополози (...) откривају и бивају инспирисани да стварају нова дела инфузијом идеја из деконструктивистичке критике, баш пошто је она изгубила своју културну енергију у одељењима за књижевност, док Дерида открива политику.“¹⁶

Ове и друге критике могу се узети са мање или више озбиљности (о чему сам већ писао на другом месту¹⁷), али је неспорно то да су се антрополози (и не само они) у последњих четрдесетак година морали одредити наспрам Герца и његових теорија. Читав један правац у савременој антропологији, отелотворен око зборника текстова *Писање културе*, настао је великим делом баш као реакција на Герца и његове ставове.

Герцова наредна књига есеја, *Локално знање*,¹⁸ само је учврстила ову репутацију, док је серија предавања о четворо врхунских антрополога, под називом *Дела и животи*¹⁹ добила националну награду америчког удружења књижевних критичара. Током своје импресивне каријере, Герц је утицао и на историчаре, политикологе, филозофе који се баве друштвеним феноменима, на географе и екологе, а деценијама је био и далеко најцитиранији антрополог на свету. Иако је понекад изражавао приличну скепсу у вези са „научним методом“ антропологије, верујући да ми пре свега треба да „слушамо то што нам други говоре“, до краја живота је веровао у моћ антропологије да објасни савремене процесе у свету, ма колико сложени они били. Његово образовање, отвореност и еклектицизам представљали су важну полазну тачку за практична и теоријска истраживања, а разумевање процеса који одређују друштвени свет остало је у средишту Герцових истраживања, што се може видети и из следећег цитата:

¹⁶ James Clifford и George Marcus (приредили), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkeley & Los Angeles 1986, 241-242.

¹⁷ Aleksandar Bošković, *Clifford Geertz: Writing and Interpretation*, Sociologija XLIV (1), 2002, 41-55. Међу озбиљније критике Герцовог опуса свакако спадају оне од стране Џејмса Клифорда, Џорџа Маркуса и Пола Рабиноуа, а одличну и прилично беспоштедну (али сасвим заслужену!) критику добио је и од колега након текста недавно објављеног у часопису *Current Anthropology*; в. Clifford Geertz, *What Is a State If It Is Not a Sovereign? Reflections on Politics in Complicated Places*, *Current Anthropology* 45 (5), 2004, 577-593, посебно 585-591.

¹⁸ Clifford Geertz, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York 1983.

¹⁹ Clifford Geertz, *Works and Lives: The Anthropologist as Author*, Stanford 1988.

„Оно што нам треба (да тако кажем) нису савремене верзије старих дебата, номотетичких и идеографских, *erklären* и *verstehen*,²⁰ већ демонстрације, на једној или на другој страни, било ефикасне технологије за контролу општих праваца савременог друштвеног живота, или развој и калибрацију деликатнијих способности да нађемо свој правац између њих, без обзира у ком смеру морало да се иде. А када се о томе ради, прилично сам сигуран како шта је пожељније, тако и шта је вероватније да ће се догодити“.²¹

Aleksandar Bošković

Clifford Geertz: A Career

Key words: Clifford Geertz, interpretive anthropology, ethnography, culture — anthropological accounts.

The paper presents some concepts of the recently deceased American anthropologist Clifford Geertz, putting them into the specific context of his rich and interesting career, influences that he had, as well as some reactions to his ideas. A particular attention is placed upon the concept of culture, as the key concept in the 20th century American anthropology.

²⁰ На немачком: *објашњење и разумевање*. Ово су кључни појмови који су до Герца дошли кроз Парсонсову интерпретацију Вебера. Потичу из немачке традиције „духовних наука“ деветнаестог века, пре свега од Дилтаја.

²¹ Clifford Geertz, “*Local Knowledge*” and its Limits: Some obiter dicta, *The Yale Journal of Criticism* 5 (2), 1992, 134.